

Anna Chańko-Kraszewska

Uniwersytet w Białymstoku [mail ?]

ORCID

Osobowościowe uwarunkowania skazanych a proces ich adaptacji do warunków izolacji więziennej

Abstrakt: Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie wyników badań dotyczących znaczenia cech osobowości człowieka skazanego w procesie jego adaptacji do warunków izolacji więziennej. Badania przeprowadzono w grupie 60 mężczyzn osadzonych w Zakładzie Karnym w Białymstoku, wykorzystując test psychologiczny NEO-FFI (The NEO Five – Factor Inventory) Paula T. Costy i Roberta R. McCrae w polskiej adaptacji P. Szczepaniaka, M. Śliwińskiej, J. Strelaua, B. Zawadzkiego oraz Kwestionariusz Modele adaptacji skazanych do warunków więziennych D. Kanarek – Lizik. Wyniki badań własnych wskazują na istnienie zależności pomiędzy osobowościowymi uwarunkowaniami skazanych a procesem ich przystosowania do warunków instytucji penitencjarnej. Wrodzone dymensje osobowości, budujące model „Wielkiej Piątki”, takie jak: ekstrawersja, neurotyczność czy ugodowość korelują z poszczególnymi skalami testu adaptacji do warunków więzienia. Oznacza to, że diagnoza nasilenia poszczególnych cech u skazanego, pozwala przewidywać, w jaki sposób będzie on przystosowywał się do izolacji więziennej. Ma to znaczenie zwłaszcza przy projektowaniu odpowiednich oddziaływań penitencjarnych w stosunku do inkarcerowanego i może przyczynić się do zwiększenia efektywności resocjalizacji penitencjarnej.

Słowa kluczowe: adaptacja, osobowość, izolacja więzienna.

Wstęp

Wolność jest dla człowieka jedną z priorytetowych wartości, stąd też jej ograniczenie lub odebranie, a co za tym idzie odizolowanie jednostki od społeczeństwa i umieszczenie jej w zakładzie karnym, stanowi nie tylko dotkliwą karę, ale i dramatyczną zmianę priorytetów życiowych. Z badań naukowych wynika, iż współczesne więzienia rzadko pełnią przypisywaną im rolę resocjalizującą, poprawczą, zwłaszcza, gdy przestrzeń instytucji penitencjarnej staje się dla jednostki ważniejsza niż środowisko wolnościowe. Sprzyja to w większym stopniu dehumanizacji, niż poprawie postaw więźniów (Bałandynowicz 2011). Osoba skazana, obciążona wyrokiem, mającym swój wymiar temporalny, musi przystosować się do warunków izolacji więziennej, a tym samym wybrać najbardziej właściwy dla siebie sposób adaptacji. Jest to uzależnione od różnych czynników, zarówno tych, tkwiących w samej instytucji totalnej, znajomości przestrzeni więziennej i zasad w niej panujących, a zwłaszcza w dyspozycjach osobowościowych więźnia. Jego osobowość odpowiada bowiem za przystosowanie, rozumiane jako dopasowanie wpływów i oddziaływań środowiska oraz inklinacji wewnętrznych, w tym potrzeb jednostki (Oleś 2011).

Sposób adaptacji skazanego do więzienia ma znaczenie nie tylko dla niego, ale również dla innych skazanych, personelu więziennego oraz całego społeczeństwa. Istotność sposobu adaptacji do więzienia dla samego osadzonego odnosi się do tego, iż będzie on w naturalny sposób dążyć do najlepszej dla siebie formy odbycia kary; dla współosadzonych, gdyż więzienie to społeczność, w której każda jednostka posiada swoje miejsce, zadania, cel, itd., a nowo przybyły skazany musi wejść w świat penitencjarny, jednocząc się z nim, oporując lub wycofując; dla służby więziennej, ponieważ ma ona wzbudzić w więźniu wolę pracy nad sobą w celu poprawy i to, jakie stworzy mu warunki adaptacji, ma dla jego procesu resocjalizacji ogromne znaczenie; w końcu – dla społeczeństwa, ponieważ skazany powróci do niego po odbyciu kary, a nieodpowiednia adaptacja do warunków inkarceracji może spowodować niewłaściwą readaptację do życia na wolności. Przejęcie przez osobę skazaną nieadekwatnych sposobów adaptowania się do warunków izolacji więziennej, sprzyja pogłębianiu się jej dewiacji i poszukiwania w środowisku przestępczym akceptacji i uznania. Stąd też zasadne jest poszukiwanie czynników wpływających na sposób adaptacji więźnia do warunków zakładu karnego, gdyż ich poznanie może mieć znaczący wpływ na formę podejmowanych wobec skazanego oddziaływań psychokorekcyjnych, resocjalizacyjnych i terapeutycznych, prowadzonych przez personel penitencjarny.

W przedstawionych poniżej badaniach podjęto próbę odpowiedzi na pytanie dotyczące istnienia współzależności pomiędzy osobowościowymi uwarunkowaniami skazanych a sposobem ich adaptacji do warunków izolacji więziennej. Wydaje

się bowiem, iż osobowość stanowi jeden z głównych czynników determinujących to, w jaki sposób człowiek zachowuje się w nowej, trudnej dla niego sytuacji, do której musi się przystosować, a którą stanowi osadzenie w więzieniu.

Osobowość człowieka a jego adaptacja do życia społecznego

Pojęcie adaptacji wiąże się z utrzymywaniem przez człowieka homeostazy psychicznej (subiektywnego poczucia dobrego przystosowania i zadowolenia) (Niewiadomska 2010), a także prawidłowym funkcjonowaniem jego osobowości (komponenty biologiczne, psychiczne i społeczne), tym samym proces pozytywnego przystosowania jest równoznaczny z odpowiednim dopasowaniem biopsychicznej specyfiki danej jednostki do otaczającego środowiska. Warunkuje to integralność kulturową, a odstępstwa od niej, będące wykroczeniami poza krąg dozwolonych aktywności, traktowane są jako rodzaj dewiacji (Wright 1985).

W procesie adaptacji istotne znaczenie mają czynniki psychologiczne, osobowościowe. Wskazują na to między innymi analizy dotyczące wzorów powrotności do przestępstwa. Uzyskane wyniki badań pozwalają na wyodrębnienie sprawców wielokrotnie karanych, którzy charakteryzują się wczesnym, bądź późnym początkiem karalności. Ci z pierwszej grupy, którzy wykazywali problemy adaptacyjne już w swoim dzieciństwie i wieku młodzieńczym, są większym zagrożeniem dla porządku prawnego i charakteryzuje ich występowanie różnego rodzaju problemów w funkcjonowaniu psychospołecznym (m.in. uzależnienie od substancji psychoaktywnych, depresja, wrogość i nieufność w stosunku do otoczenia, konflikty interpersonalne, zaburzenia osobowości i nasilenie zachowań agresywnych). U przestępców drugiego typu, którzy złamali prawo w późniejszym okresie swojego życia, w mniejszym stopniu widoczne są trudności psychiczne czy zaburzenia funkcjonowania, oni też stanowią mniejsze zagrożenie dla otoczenia (Moffitt 1993; Kjelsberg 2004). W przypadku pierwszej grupy, zaburzenia adaptacyjne warunkowane są przede wszystkim wadliwą socjalizacją i problemami w relacjach rodzinnych, z osobami znaczącymi. W drugim, zaburzenia te powstają na tle osobowościowym.

Badania prowadzone na osobach dorosłych, wskazują na występowanie zależności między wymiarami uwzględnionymi w Pięcioczynnikowym Modelu Osobowości (McCrae, Costa 2005) a temperamentem oraz różnymi aspektami funkcjonowania człowieka jak, np. radzenie sobie ze stresem, motywacja do osiągnięcia celów, doświadczanie problemów zdrowotnych, zachowania przestępcze czy podatność na oddziaływania korekcyjne (Cattell 1950, 1951, 1952). Prace badawcze Bogdana Zawadzkiego, Jana Strelau, Piotra Szczepaniaka i Magdaleny Śliwińskiej (1998) wskazują na istnienie wysokich korelacji pomiędzy neurotycznością a cechami emocjonalności tj. strach, niezadowolenie, gniew oraz duże

nasilenie procesów nerwowych, które często towarzyszą sytuacjom trudnym. Autorzy dowodzą także, że ekstrawersja tworzy wspólny wymiar z siłą pobudzenia, aktywnością, towarzyskością i jakością nastroju, jak również z ruchliwością procesów nerwowych. Ugodowość koreluje dodatnio z poziomem aktywności jednostki i umiejętnością hamowania, natomiast ujemnie z gniewem. Badania Tadeusza Mądrzyckiego (1996) ujawniają, iż wysokie nasilenie ekstrawersji łączy się z wysokim poczuciem własnej skuteczności, z kolei wysokie nasilenie neurotyczności współwystępuje z niezadowolaniem z osobistych przedsięwzięć, niewielkim sprawstwem oraz niskim poczuciem osobistej skuteczności.

Sposób reagowania człowieka w sytuacjach trudnych wiąże się z różnymi wymiarami modelu Wielkiej Piątki, choć największy wpływ na to, jak jednostka radzi sobie ze stresem ma, w świetle badań, neurotyczność. Osoby o wysokim nasileniu tej cechy charakteryzują się tym, iż w sytuacjach trudnych stosują nieadekwatne mechanizmy zaradcze o niskiej skuteczności (np. reagują agresywnie lub biernie, oskarżają siebie lub innych), mechanizmy obronne (fantazjowanie, regresja, represja) i przejawiają rozmaite formy nieprzystosowania społecznego (Zawadzki, Strelau, Szczepaniak, Śliwińska 1998). Z wysoką neurotycznością związek mają również: skłonność do wyolbrzymiania problemów natury psychologicznej, fizycznej, w tym złego samopoczucia. Z kolei osoby o niskim poziomie neurotyzmu bardzo często negują swoje problemy lub je bagatelizują. Niskie nasilenie ugodowości, charakterystyczne dla osób, które wyrażają swój gniew wobec innych obiektów, negatywnie wpływa na ich stan zdrowia (Cieślak, Eliaś 2006). Mieczysław Radochoński (2009) w swoich badaniach zauważa dodatnie związki pomiędzy neurotycznością a objawami osobowości antyspołecznej.

Ze względu na występowanie wrodzonych cech osobowości zachowanie człowieka charakteryzuje się względną stałością w dłuższym okresie. Wskazana prawidłowość odnosi się także do czynów antyspołecznych, zachowań dezadaptacyjnych. Jak wskazują badania Brenta W. Roberts'a i Wendy F. Del Vecchio (2000), istnieją silne związki między zaburzeniami o charakterze socjopatycznym a tendencjami do popełniania przestępstw. Formowanie się postępowania zgodnego z normami społecznymi jest łatwiejsze u osób charakteryzujących się introwersją (powolne pobudzenie i wygaszanie reakcji nerwowych) i niskim poziomem neurotyczności (równowaga emocjonalna, odporność na stres, właściwe reakcje na napływające bodźce). Natomiast jednostki charakteryzujące się przeciwieństwem wskazanych cech, czyli ekstrawersją (szybkie pobudzenie i wygaszanie reakcji nerwowych) i wysokim poziomem neurotyczności, są w niewielkim stopniu podatne na kształtowanie zachowań wynikających z procesów socjalizacji i resocjalizacji (Pospiszyl 1998; Hołyst 1996).

Sposoby adaptacji do warunków izolacji więziennej

Zdolności adaptacyjne człowieka obejmują kompetencje korzystania z wewnętrznych i zewnętrznych zasobów, po to, by przechodzić do kolejnych faz rozwoju, realizować zadania przypisane do ról społecznych i radzić sobie z trudnościami (Borucka, Ostaszewski, 2008). Jednostka pozbawiona wolności, umieszczona w zakładzie karnym, odizolowana od dotychczasowych ról społecznych, środowiska wolnościowego, znajduje się w nowym otoczeniu społecznym, nieznaanej dla siebie sytuacji, do której musi się zaadaptować.

Erving Goffman (2011) charakteryzując przystosowanie się do warunków instytucji totalnej, w tym więzienia, wyróżnił pięć technik umożliwiających pensjonariuszom funkcjonowanie w opresyjnym środowisku. Należą do nich:

- wycofanie – osoba osadzona przestaje interesować się czymkolwiek poza tym, co jej bezpośrednio dotyczy, ignorując tym samym obecność i spostrzeżenia innych osób; jest to technika niosąca za sobą poważne ryzyko wystąpienia zaburzeń psychicznych związanych z postępującą regresją danej osoby (aż do całkowitej izolacji, wycofania z kontaktów interpersonalnych), nadużywania mechanizmów obronnych, tj. idealizacja, ucieczka w marzenia, a idąc dalej, do nadmiernego egocentryzmu, infantylnizmu więziennego, czy też ostrej depersonalizacji i autyzmu.
- bunt – osoba osadzona zachowuje się w prowokacyjny sposób w stosunku do władzy instytucji, z rozmysłem odmawia przy tym wszelkiej współpracy z personelem więziennym, przejawia opór i przyjmuje wrogą postawę. Może też swoją niechęć do administracji wyrażać w sposób ukryty, poprzez uczestnictwo w drugim życiu więzienia – podkulturze więziennej. Ciągłe nieakceptowanie instytucji więziennej wymaga od niej stałej i dobrej orientacji w jej organizacji formalnej, a więc, paradoksalnie, czegoś w rodzaju głębokiego zaangażowania. Ta postawa jest najczęściej przejściowa i ogranicza się do wstępnego etapu inkarceracji.
- zadomowienie – podwładny stara się zbudować siebie, w ramach możliwości stworzonych przez instytucję penitencjarną, próbując czerpać względne zadowolenie ze swojej egzystencji w więzieniu. Jego doświadczenie ze świata zewnętrznego pokazuje, że warto żyć nawet w sytuacji pozbawienia wolności i że w więzieniu można stworzyć sobie godną egzystencję. Więzień adaptujący się do zakładu karnego w ten sposób, czuje się w więzieniu jak „w domu”, co wiąże się z większymi problemami w powrocie do społeczeństwa.
- konwersja – osoba osadzona wydaje się przyjmować wszystkie poglądy personelu więziennego, jego zachowanie, gesty, a nawet słownictwo i stara się grać rolę podwładnego doskonałego, jest zdyscyplinowana, posłuszna, wzorowa, nie sprawia problemów wychowawczych. Stara się uzyskać opinię człowie-

ka, którego regulaminowy entuzjazm jest zawsze do dyspozycji personelu. Z chęcią pełni rolę funkcyjnego, a wszystko po to, by uzyskać swój cel i zadbać o własne interesy. Jej zachowanie to bardzo często gra pozorów, służąca realizacji własnych planów, zamierzeń i zdobywania korzyści.

- zimna kalkulacja – jest połączeniem różnych sposobów przystosowania do warunków izolacji więziennej. Wykorzystywane są tu zachowania charakterystyczne dla konwersji, zadomowienia, lojalności wobec współtowarzyszy, zależne od okoliczności. Więźniowie przyjmujący taki sposób adaptacji czasami prezentują postawę „unikania kłopotów” w stosunkach ze współwięźniami, czasami posuwają się do zerwania kontaktów ze światem zewnętrznym, nigdy natomiast nie dochodzą do całkowitego zadomowienia (Goffman, 2011).

Zdaniem Ervinga Goffmana, nie każdego więźnia można zakwalifikować do konkretnego modelu. Osoba skazana może w różny sposób adaptować się do izolacji więziennej, sposoby te mogą się też przenikać.

Efekt resocjalizacji penitencjarnej, jest zależny od sposobu adaptacji (bunt, zadomowienie, zimna kalkulacja, wycofanie, konwersja) (Goffman 2011) i funkcjonowania więźnia w przestrzeni zakładowej (Miszewski 2018), stąd też zasadne jest podjęcie próby ustalenia zależności między osobowościowymi uwarunkowaniami skazanych a procesem ich adaptacji do warunków inkarceracji.

Problematyka badań własnych

Przedmiot i cele badań

Przedmiot niniejszych badań empirycznych obejmuje osobowościowe uwarunkowania skazanych w świetle ich procesu adaptacji do warunków izolacji więziennej.

Celem poznawczym badań jest poznanie zależności między osobowościowymi uwarunkowaniami skazanych a procesem ich adaptacji do warunków izolacji więziennej. Z kolei za cel praktyczny obrano sformułowanie wniosków w obszarze psychoprofilaktyki, które wyznaczałyby wskazania do pracy psychologicznej i resocjalizacyjnej w środowisku instytucjonalnym, funkcjonariuszom Służby Więziennej (w tym: psychologom, wychowawcom, terapeutom), zwłaszcza w zakresie działań ukierunkowanych na pracę ze skazanymi w obszarze adaptacji do warunków izolacji więziennej.

W niniejszej pracy problem główny sformułowano następująco: Jaki jest związek pomiędzy osobowościowymi uwarunkowaniami skazanych a sposobem ich adaptacji do warunków izolacji więziennej?

Na podstawie problemu głównego sformułowano następujące problemy szczegółowe:

- (1) Jaki jest związek pomiędzy poziomem neurotyzmu a wycofaniem jako sposobem adaptacji do warunków izolacji więziennej?
- (2) Jaki jest związek pomiędzy poziomem ekstrawersji a buntem jako sposobem adaptacji do warunków izolacji więziennej?
- (3) Jaki jest związek pomiędzy poziomem ugodowości a zadomowieniem jako sposobem adaptacji do warunków izolacji więziennej?

Hipotezy badawcze

Na podstawie analizy literatury przedmiotu przypuszcza się, że pomiędzy poziomem neurotyczności a wycofaniem, jako sposobem adaptacji do warunków izolacji więziennej, istnieje pozytywna zależność. Zakłada się również, że pomiędzy poziomem ekstrawersji a buntem zachodzi ujemna korelacja. Z kolei poziom ugodowości koreluje pozytywnie z poziomem zadomowienia skazanych w przestrzeni penitencjarnej.

Zmienne i wskaźniki

W niniejszych badaniach za zmienną niezależną przyjęto cechy osobowości skazanych. Wskaźnikami tej zmiennej uczyniono: poziom neurotyczności, poziom ekstrawersji, poziom ugodowości. Z kolei za zmienną zależną uznano wybrane sposoby adaptacji skazanych do warunków izolacji więziennej. Wskaźnikami zmiennej zależnej określono następujące sposoby adaptacji do warunków inkarcjacji: wycofanie, bunt, zadomowienie, konwersja, zimna kalkulacja.

Na potrzeby niniejszej pracy wskazano również zmienne kontrolne, tj: wiek, okres odbywania kary pozbawienia wolności (długość wcześniejszego/aktualnego pobytu w więzieniu), ocena relacji rodzinnych oraz ilość odbytych kar pozbawienia wolności.

Charakterystyka grupy badanej i przebieg badań

W badaniach zastosowano celowy dobór próby. Badaniami objęto 60 skazanych mężczyzn odbywający karę pozbawienia wolności w Zakładzie Karnym w Białymstoku. Badania zostały przeprowadzone w świetlicy zakładowej, w której każdy więzień miał swoją przestrzeń (krzeselko ze stoikiem odpowiednio oddalone od kolejnego), tak by zachować w pełni prywatność respondentów. Badania zostały przeprowadzone jednego dnia, podzielone na dwie tury – w każdej badaniom poddanych zostało 30 skazanych. Dwa dni wcześniej skazani zostali poinformowani przez wychowawców o możliwości dobrowolnego uczestniczenia w badaniach i do nich zgłosili swoją chęć partycypacji.

W badaniach zastosowano test psychologiczny i metodę kwestionariuszową. Wykorzystano następujące narzędzia badawcze: Kwestionariusz NEO-FFI

(The NEO Five – Factor Inventory) Paula T. Costy i Roberta R. McCrae (polska adaptacja: P. Szczepaniak, M. Śliwińska, J. Strelau, B. Zawadzki) oraz Kwestionariusz Modele adaptacji skazanych do warunków więziennych D. Kanarek-Lizik.

Dokonując charakterystyki grupy badanej stwierdza się, iż większość wśród ankietowanych stanowią osoby w wieku 31–40 lat. Najmniej liczebna jest grupa skazanych powyżej 50 roku życia. Szczegółowe dane zawarto w tabeli 1.

Tabela 1. Wiek osób badanych

Wiek	N
21 – 30 lat	8
31 – 40 lat	37
41 – 50 lat	10
powyżej 50 lat	5

Źródło: badania własne.

Połowę grupy badanej stanowią mieszkańcy miast liczących więcej niż 250 tys. mieszkańców. Najmniej osób pochodzi z terenów wiejskich oraz z miast liczących do 250 tys. mieszkańców. Szczegółowe dane zawarto w tabeli 2.

Tabela 2. Miejsce zamieszkania osób badanych

Miejsce zamieszkania	N
wieś	7
miasto do 100 tys. mieszk.	16
miasto do 250 tys. mieszk.	7
miasto pow. 250 tys. mieszk.	30

Źródło: badania własne.

Biorąc pod uwagę pochodzenie społeczne osób badanych, zauważa się, iż sześciu na dziesięciu badanych jest pochodzenia robotniczego. Ponad jedna czwarta badanych ma pochodzenie inteligenckie. Jedynie siedmiu respondentów jest pochodzenia chłopskiego. Szczegółowe dane zawarto w tabeli 3.

Tabela 3. Pochodzenie społeczne osób badanych

Pochodzenie społeczne	N
chłopskie	7
robotnicze	36
inteligentkie	17

Źródło: badania własne.

Ponad jedna trzecia respondentów, wchodzących w skład badanej grupy, posiada wykształcenie zawodowe. Niewiele mniej badanych posiada wykształcenie średnie. Jedna piąta badanych ukończyła edukację na poziomie gimnazjum. Z kolei dziewięciu badanych posiada wykształcenie podstawowe. Wykształcenie wyższe posiada jedynie jeden respondent. Szczegółowe dane zawarto w tabeli 4.

Tabela 4. Wykształcenie osób badanych

Wykształcenie	N
podstawowe	9
gimnazjalne	12
zawodowe	20
średnie	18
wyższe	1

Źródło: badania własne.

Biorąc pod uwagę stan cywilny osób badanych, można stwierdzić, iż ponad połowę z nich stanowią osoby stanu wolnego. Co czwarty ankietowany jest żonaty, a co piąty po rozwodzie. Szczegółowe dane zawarto w tabeli 5.

Tabela 5. Stan cywilny osób badanych

Stan cywilny	N
kawaler	32
żonaty	15
rozwidziony	12
wdowiec	1

Źródło: badania własne.

Zwracając uwagę na klasyfikację osób badanych (skazanych), stwierdza się, iż zdecydowana większość z nich to recydywiści penitencjarni. W grupie badanej znajdują się również cztery osoby pierwszy raz karane oraz jeden młodociany. Szczegółowe dane zawarto w tabeli 6.

Tabela 6. Klasyfikacja osób badanych (skazanych)

Klasyfikacja skazanych	N
M – młodociany	1
P – pierwszy raz karany	4
R – recydywista penitencjarny	55

Źródło: badania własne.

Badani mają za sobą, najczęściej, dwie kary pozbawienia wolności. Co czwarty ankietowany odbył trzy kary pozbawienia wolności, a co piąty cztery lub więcej. Jedną karę pozbawienia wolności ma za sobą jedenastu badanych. Szczegółowe dane zawarto w tabeli 7.

Tabela 7. Ilość odbytych kar pozbawienia wolności przez osoby badane

Ilość odbytych kar pozbawienia wolności	N
1	11
2	21
3	15
4 lub więcej	13

Źródło: badania własne.

Ponad jedna trzecia respondentów przebywała już wcześniej w więzieniu, w okresie krótszym niż rok. Od roku do trzech lat w więzieniu spędziła wcześniej jedna piąta badanych. Z kolei od czterech do pięciu lat przebywało wcześniej w więzieniu dziesięciu ankietowanych. W przypadku ośmiu respondentów, ich wcześniejszy pobyt w zakładzie karnym był dłuższy niż 6 lat. Szczegółowe dane zawarto w tabeli 8.

Tabela 8. Długość wcześniejszego pobytu w więzieniu osób badanych

Długość wcześniejszego pobytu w więzieniu	N
1 do roku	20
1 rok do 3 lat	16
3 lata	6
4–5 lat	10
6 lat lub więcej	8

Źródło: badania własne.

W przypadku ponad połowy respondentów, długość ich aktualnego pobytu w więzieniu nie przekracza 12 miesięcy. Od roku do trzech lat przebywa w instytucji penitencjarnej dwudziestu czterech badanych. Najmniej osób ankietowanych przebywa w więzieniu ponad 3 lata. Szczegółowe dane zawarto w tabeli 9.

Tabela 9. Długość aktualnego pobytu w więzieniu osób badanych

Długość aktualnego pobytu w więzieniu	N
do roku	28
1 rok do 3 lat	24
3 lata lub dłużej	8

Źródło: badania własne.

Badani oceniając swoje relacje rodzinne, w większości określają je jako bardzo dobre, dobre lub średnie. Jedyne jeden respondent ocenia swoje relacje jako złe, inny wskazuje na ich brak. Szczegółowe dane przedstawia tabela 6.

Tabela 10. Relacje rodzinne osób badanych

Relacje rodzinne	N
bardzo dobre	32
dobre	13
średnie	13
złe	1
brak	1

Źródło: badania własne.

Analiza badań własnych

Analizy wyników badań własnych dokonano w oparciu o program SPSS 23.0. Przeprowadzono analizę częstości, opisano średnie wyniki oraz korelacje Pearsona.

Analizując wyniki testu NEO-FFI stwierdza się, że średni wynik na skali neurotyzmu wśród badanych wynosi 32,95 pkt (SD=6,66). Na skali ekstrawersji średnio badani uzyskują 39,61 pkt (SD=5,41). Na skali otwartości średnio badani uzyskują wynik 36,78 pkt (SD=4,96). Przeciętny wynik w badanej próbie na skali ugodowości wynosi 41,41 pkt (SD=5,29). Z kolei na skali sumienności średnio badani uzyskują 46,86 pkt (SD=6,57). Maksymalne wartości możliwe do uzyskania w każdej z omawianych skal wynoszą po 60 pkt. Podsumowując, warto zwrócić uwagę na fakt, iż osoby badane najwyższą średnią uzyskanych wyników uzyskują na skali sumienności. Szczegółowe wyniki analiz zawarto w tabeli 11.

Tabela 11. Statystyki opisowe skal testu NEO-FFI (N=60)

	M	SD	Min	Max
Neurotyczność	32,95	6,66	16	51
Ekstrawersja	39,61	5,41	29	53
Otwartość	36,78	4,96	27	48
Ugodowość	41,41	5,29	30	53
Sumienność	46,86	6,57	29	59

Źródło: badania własne.

W teście Adaptacji skazanych do warunków więziennych, na skali wycofanie badani uzyskują średnio 5,13 pkt (SD=1,38) na 6 pkt możliwych. Na skali bunt średni wynik w badanej próbie wyniósł 2,07 pkt (SD=1,27) na 5 pkt możliwych. Przeciętny wynik w badanej próbie na skali zadomowienie to 3,4 pkt (SD=1,34) na 5 pkt możliwych do zdobycia. Średni wynik na skali konwersji wynosi 3,4 pkt (SD=1,44) również na 5 pkt możliwych. Badani na skali zimnej kalkulacji uzyskują średnio 2,43 pkt (SD=0,98) na 3 pkt możliwe. Szczegółowe wyniki analiz zawarto w tabeli 12.

Tabela 12. Statystyki opisowe skal testu adaptacji skazanych do warunków więziennych (N=60)

	M	SD	Min	Max
Wycofanie	5,13	1,38	1	6
Bunt	2,07	1,27	0	4
Zadomowienie	3,40	1,34	0	5
Konwersja	3,65	1,44	1	5
Zimna kalkulacja	2,43	0,98	0	3

Źródło: badania własne.

Analiza korelacji wykazuje ujemną zależność między neurotycznością a wycofaniem. Oznacza to, że im wyższą neurotycznością cechują się badani tym niższy poziom dymensji wycofanie. Zależność ta jest niska, istotna statystycznie ($r=-0,342$; $p<0,05$). Nie odnotowano wpływu zmiennych kontrolnych takich jak wiek, ilość kar odbytych, długość pobytu w więzieniu (obecnego i wcześniejszego) oraz oceny relacji rodzinnych na omawianą zależność. Poza tym nie odnotowano innych zależności między neurotycznością a adaptacją do warunków więziennych. Szczegółowe dane zawarto w tabeli 13.

Tabela 13. Analiza korelacji cząstkowych zmiennej Neurotyczność i skal testu adaptacji (N=60)

		NEUROTYCZNOŚĆ					
		bez zmiennej kontrolnej	wiek	Ilość odbytych kar pozbawie- nia wolności	Długość wcze- śniejszego pobytu w wię- zieniu	Długość aktualne- go pobytu w więzieniu	Relacje rodzinne
Wycofanie	r	-,342	-,328	-,341	-,343	-,304	-,339
	p	,008	,012	,009	,008	,020	,009
Bunt	r	,019	,037	,026	,040	-,002	,006
	p	,889	,782	,844	,767	,985	,964
Zadomowienie	r	-,076	-,054	-,100	-,008	-,105	-,066
	p	,566	,689	,454	,953	,431	,621
Konwersja	r	,066	,067	,061	,137	,091	,063
	p	,617	,619	,649	,307	,496	,637
Zimna kalkulacja	r	,043	,056	,031	,062	,037	,043
	p	,748	,676	,819	,645	,781	,746

Źródło: badania własne.

Analiza współzależności pomiędzy wymiarami ekstrawersji oraz buntem wskazuje na ich ujemną zależność. Oznacza to, że im wyższy poziom ekstrawersji osoby badanej, tym niższy poziom jej skłonności do buntu i odwrotnie. Korelacja ta jest niska, istotna na poziomie tendencji statystycznej ($r=-0,242$; $p=0,065$).

Podobną zależność odnotowuje się między ekstrawersją a zimną kalkulacją. Im wyższym poziomem ekstrawersji cechuje się badany, tym niższy poziom użytku na skali zimna kalkulacja. Zależność ta jest ujemna, niska, istotna na poziomie tendencji statystycznej ($r=-0,230$; $p=0,080$).

Nie odnotowano istotnego wpływu zmiennych kontrolnych na wspomniane zależności. Warto jedna zwrócić uwagę na zmienną kontrolną ilość odbytych kar, gdzie zależność między ekstrawersją, a zimną kalkulacją nieco wzrasta pod kontrolą tej zmiennej. Szczegółowe analizy zawarto w tabeli 14.

Tabela 14. Analiza korelacji cząstkowych zmiennej Ekstrawersja i skal testu adaptacji (N=60)

		EKSTRAWERSJA					
		bez zmiennej kontrolnej	wiek	Ilość odbytych kar pozbawienia wolności	Długość wcześniejszego pobytu w więzieniu	Długość aktualnego pobytu w więzieniu	Relacje rodzinne
Wycofanie	r	,003	-,008	,008	,002	-,019	-,022
	p	,985	,950	,953	,986	,887	,867
Bunt	r	-,242	-,252	-,226	-,244	-,236	-,202
	p	,065	,057	,088	,065	,075	,128
Zadomowie- nie	r	-,038	-,047	-,094	-,043	-,029	-,086
	p	,776	,724	,484	,747	,831	,521
Konwersja	r	-,068	-,068	-,085	-,074	-,077	-,056
	p	,609	,612	,526	,581	,567	,674
Zimna kalku- lacja	r	-,230	-,236	-,273	-,232	-,229	-,240
	p	,080	,074	,038	,080	,084	,070

Źródło: badania własne.

Analizując współzależność pomiędzy wymiarami ugodowości a poszczególnymi skalami testu adaptacji do warunków izolacji więziennej, zauważa się szereg korelacji występujących między nimi.

Osoby cechujące się wyższym poziomem ugodowości mają wyższe wyniki na skali buntu. Zależność ta jest niska, dodatnia, istotna statystycznie ($r=0,262$; $p<0,05$).

Wysokim wartościom na skali ugodowości towarzyszą również wysokie wartości na skali zadomowienia. Oznacza to, że im wyższym poziomem ugodowości charakteryzują się badani, tym wyższy uzyskują wynik na skali zadomowienia. Korelacja ta jest niska, dodatnia, istotna statystycznie ($r=0,392$; $p<0,01$).

Podobne obserwacje dotyczą wymiaru konwersja ($r=0,288$) oraz zimna kalkulacja ($r=0,452$), gdzie odnotowuje się dodatnie zależności ze skalą ugodowości. Analiza nie wykazuje istotnego wpływu zmiennych kontrolnych na omawiane zależności, aczkolwiek na uwagę zasługuje korelacja kontrolowana przez długość wcześniejszego pobytu w więzieniu, która nieco słabnie. Szczegółowe dane zawarto w tabeli 15.

Tabela 15. Analiza korelacji cząstkowych zmiennej Ugodowość i skal testu adaptacji (N=60)

		UGODOWOŚĆ					
		bez zmiennej kontrolnej	wiek	Ilość odbytych kar pozbawienia wolności	Długość wcześniejszego pobytu w więzieniu	Długość aktualnego pobytu w więzieniu	Relacje rodzinne
Wycofanie	r	,214	,177	,222	,212	,254	,211
	p	,103	,184	,093	,110	,055	,112
Bunt	r	,262	,241	,288	,249	,254	,278
	p	,045	,068	,028	,059	,054	,035
Zadomowienie	r	,392	,370	,364	,358	,384	,391
	p	,002	,004	,005	,006	,003	,002
Konwersja	r	,288	,292	,278	,249	,304	,292
	p	,027	,026	,035	,059	,020	,026
Zimna kalkulacja	r	,452	,442	,434	,445	,453	,452
	p	,000	,001	,001	,000	,000	,000

Źródło: badania własne.

Interpretacja wyników badań

Na podstawie wyników badań przeprowadzonych w grupie mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności w instytucji penitencjarnej, stwierdza się, że istnieje współzależność pomiędzy osobowościowymi uwarunkowaniami skazanych a sposobem ich adaptacji do warunków izolacji więziennej. Potwierdza to główną hipotezę badawczą.

Pierwsza hipoteza badawcza, dotycząca tego, iż **istnieje pozytywny związek pomiędzy poziomem neurotyzmu a wycofaniem jako sposobem adaptacji do warunków izolacji więziennej**, nie została potwierdzona. Zależność ta jest ujemna, istotna statystycznie.

Analizując szereg badań naukowych dotyczących osób, które odznaczają się wysokim poziomem neurotyzmu, здаwać by się mogło, że jednoznacznie wskazują one na fakt, iż owe jednostki wycofują się z trudnych dla nich sytuacji, kontaktów, zamykają się w sobie, a sprawowanie kontroli nad własnym życiem pozostawiają w rękach innych. Stąd też ujemna korelacja między neurotycznością a wycofaniem jako sposobem adaptacji do inkarceracji jest zjawiskiem niezmiernie ciekawym i zaskakującym dla badacza. Oznacza to bowiem, iż w **warunkach więziennych jednostki, które osiągają wysokie wyniki na skali neurotyzmu, nie wybierają wycofania, jako sposobu na adaptację do warunków inkarceracji.**

W świetle badań naukowych, w środowisku wolnościowym osoba wysoko neurotyczna ma trudność w radzeniu sobie ze stresem, jest lękliwa, nadmiernie samokrytyczna, w zderzeniu z nową sytuacją doświadcza niepokojących emocji i w ostateczności wycofuje się z życia społecznego. Mamy wówczas do czynienia z dodatnią korelacją pomiędzy neurotyzmem a wycofaniem, jako sposobem adaptacji. Skoro w warunkach inkarceracji (izolacji, zamknięcia) zależność ta jest ujemna, można przypuszczać, że to środowisko jest elementem różnicującym owe zależności. Przyjmuje się na ogół, iż do środowiska więziennego lepiej przystosowani są więźniowie wielokrotni (Wolfgang 1961; Kanarek – Lizik 2017). Mając większe doświadczenie związane z pobytem w izolacji, mogą stosować wyuczone mechanizmy adaptacyjne. Oznacza to, iż trafiając kolejny raz do zakładu karnego, znając panującą tam hierarchię, obowiązki, a także systemu przywilejów (również tych w grupie podkulturowej), mogą świadomie zafałszować obraz swojej osoby. Cechy, które składają się sylwetkę osoby neurotycznej, takie jak lęk i agresywna wrogość, depresyjność, nadmierny samokrytycyzm, impulsywność czy nadwrażliwość, nie są pożądane w więzieniu, a wręcz utrudniają życie w izolacji penitencjarnej. Stąd też lepszym rozwiązaniem dla skazanego, który kolejny raz trafia do zakładu karnego, jest założenie maski i odgrywanie pewnej roli (Goffman 2009), niż odkrywanie swojej prawdziwej tożsamości (tej „wolnościowej”).

Innym wyjaśnieniem opisanej wyżej zależności jest to, iż przyjęcie taktyki wycofania, jako formy przystosowania, charakteryzującego się tym, iż jednostka interesuje się jedynie sprawami dotyczącymi jej samej, sprawia, że człowiek nie odczuwa zbyt dużego stresu. Niski poziom stresu powoduje, że osadzony nie odczuwa dyskomfortu i jest względnie zadowolony z sytuacji w jakiej się znalazł (niski poziom neurotyzmu). Co więcej, w warunkach w jakich skazani odbywają karę pozbawienia wolności (więzienie o typie otwartym i półotwartym), kiedy to mogą opuszczać więzienie by chodzić do pracy, wycofanie jest taktyką, która chroni przed ujemnym oddziaływaniem świata więziennego i pozwala skupić się na sobie, wykonywanych obowiązkach (zaprogramowany dzień, rutyna). Takie wejście w schemat, powtarzalność czynności dnia codziennego, zwalnia z obowiązku martwienia się o jutro, a tym samym redukuje niepokój, strach, czy poczucie bezradności (niski poziom neurotyzmu).

W badaniach dotyczących skazanych mężczyzn odnotowuje się, iż bardzo często, w pierwszym okresie odbywania kary pozbawienia wolności, tuż po wejściu do zakładu karnego, przybierają oni formę buntu, jako sposobu adaptacji do nowej sytuacji jaką jest uwięzienie. Cechuje ich wówczas upór, chwiejność emocjonalna, silne pobudzenie (Kanarek-Lizik 2013). Niektórzy z osadzonych buntują się również po to, by poprzez swój jawny opór manifestować niezadowolenie ze swojego pobytu w więzieniu, bądź też uzyskać gratyfikacje od innych skazanych, tworzących podkulturę więzienną (Miszewski 2018). Z uwagi na to, iż w literaturze przedmiotu podkreśla się wysokie korelacje między ekstrawersją a aktywnością czy siłą pobudzenia, które to dla badacza mogły być cechami charakterystycz-

nymi buntu, hipoteza dotycząca współzależności między wskazanymi zmiennymi wydała się istotna do weryfikacji. Uzyskane wyniki badań własnych potwierdziły hipotezę wskazując, na **ujemny związek pomiędzy ekstrawersją a buntem, jako sposobem adaptacji do warunków izolacji więziennej**. Ujemna korelacja pomiędzy zmiennymi oznacza, że badany, który przejawia wysoką skłonność do buntu cechuje się niskim poziomem ekstrawertyzmu. Jest to wynik zaskakujący (ujemny a nie dodatni współczynnik korelacji), biorąc pod uwagę fakt, iż badania Katarzyny Wałęckiej – Matyja (2009) wskazują, iż posiadanie przez człowieka osobowości o cechach ekstrawertycznych sprzyja występowaniu wrogości w stosunku do innych, a ta jest cechą charakterystyczną buntu, jako formy przystosowania do inkarceracji. Wyjaśnieniem tego typu zależności, może być fakt, iż badani uzyskujący wysokie wyniki na skali ekstrawersji swoją niechęć do innych (zwłaszcza tych, którzy mieliby nad nimi dominować, tj. do personelu więziennego) ukazują w sposób ukryty, zaplanowany, wybierając **zimną kalkulację** jako sposób na adaptację do warunków izolacji więziennej. Jest to taktyka, będąca połączeniem różnych sposobów przystosowania się do inkarceracji, w tym buntu, dająca największe szanse na opuszczenie zakładu karnego bez szkód fizycznych czy psychicznych (Miszewski 2018). Charakterystycznym zachowaniem skazanych „kalkulujących” jest solidarność wobec kolegów w celi i jej brak w sytuacjach indywidualnej rozmowy z personelem penitencjarnym. Potwierdzają to wyniki badań własnych wskazując na współzależność pomiędzy wymiarami ekstrawersją i zimną kalkulacją.

Jak wskazują wyniki badań, **strategia zadomowienia jako sposobu adaptacji do warunków izolacji więziennej jest natomiast bliska skazanym, którzy osiągają wysokie wyniki na skali ugodowości** w teście NEO-FFI. Potwierdza to założoną w procesie badawczym hipotezę dotyczącą współzależności wskazanych zmiennych (ugodowość – zadomowienie). Korelacja ta jest dodatnia co oznacza, że im wyższą ugodowością charakteryzują się badani, tym lepiej są zadomowieni w warunkach więziennych. Tworzenie z instytucji penitencjarnej swojego „domu”, wiąże się z konformistyczną postawą skazanego wobec administracji, personelu więziennego, panujących w zakładzie karnym zasad i ogólnym podporządkowaniem systemowi penitencjarnemu. Ugodowość ma związek z funkcjonowaniem człowieka w kontaktach społecznych, a jej wysoki poziom charakteryzuje osoby z pozytywnym nastawieniem do innych ludzi i wiarą w to, że są oni dobrzy. Ufność skazanych w stosunku do personelu więziennego sprzyja zadomowieniu w zakładzie karnym, niemniej jednak stwarza zagrożenie dla procesów resocjalizacji (problem prizonizacji). Więzień budujący obraz siebie w oparciu o środowisko zakładowe, czerpiący zadowolenie ze swojego życia więziennego, przyjmujący z aprobatą wszelkie dyspozycje od funkcjonariuszy czy innych współwięźniów, może mieć duże problemy w chwili, kiedy przyjdzie mu wyjść na wolność. Wysoki poziom ugodowości prowadzić może do zatracenia siebie na poczet innych ludzi, a co za tym idzie, utraty możliwości i chęci decydowania o sobie i swoim

życiu. Dochodzi wówczas do przerwania odpowiedzialności za swój los na inne osoby i „wrośnięcia” w świat więzienny. Wyniki badań własnych wskazują na **szereg korelacji pomiędzy ugodowością a sposobami adaptacji do warunków izolacji więziennej.**

Postawione hipotezy badawcze okazały się zasadne i istotne jest kontynuowanie badań w danym obszarze. Z pewnością należy poszerzyć grupę osób badanych, zróżnicować ją pod względem klasyfikacji skazanych oraz typu zakładu karnego. Ciekawe wydaje się również dokonanie analizy porównawczej ze względu na płeć. Dla pełniejszego obrazu sposobów adaptacji badanych do warunków izolacji penitencjarnej warto byłoby zastosować triangulację badań (wykorzystać nie tylko metody kwestionariuszowe, testowe, ale i wywiad, obserwację, analizę przypadku).

Podsumowanie

W badaniach dotyczących znaczenia cech osobowości mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności w sposobie ich adaptacji do warunków izolacji więziennej wykorzystana została teoria wrodzonych dymensji osobowości, które tworzą model „Wielkiej Piątki”. Bazuje ona na kilku założeniach, z których pierwsze dotyczy tego, iż osoby dorosłe możemy scharakteryzować na podstawie zróżnicowanej pozycji w odniesieniu do zbioru cech osobowości, które oddziałują na wzorce zachowania, myślenia, a także uczucia (McCrae, Costa, 2005). Wyniki badań własnych wskazują na istnienie zależności pomiędzy osobowościowymi uwarunkowaniami skazanych a ich sposobem przystosowania się do inkarceracji.

Świat więzienny drastycznie różni się od tego na wolności, a adaptacja do niego wymaga nie tylko posiadania pewnych przymiotów, ale i umiejętności, które pozwolą na sprawne funkcjonowanie w nowej, penitencjarnej rzeczywistości. Jedne cechy osobowości ułatwiają adaptację do więzienia, w sposób nie naruszający prawdziwej tożsamości jednostki, inne – pozwalają na manipulowanie wrażeniem, dla osiągnięcia korzyści i odbycia kary pozbawienia wolności w najłżejszy dla siebie sposób, jeszcze inne – sprawiają, że skazany widzi w instytucji penitencjarnej swój dom i zaczyna czuć się tam lepiej niż w środowisku wolnościowym. Każdy sposób przystosowania jednostki do warunków życia więziennego niesie wiele utrudnień dla procesów resocjalizacji i readaptacji społecznej, a to właśnie one są kluczowe – nie tylko dla więźnia, personelu więziennego, ale i społeczeństwa przyjmującego. Każde państwo prowadzi bowiem politykę penitencjarną, a jej celem jest zmniejszenie odsetka recydywy, wskaźnika przestępczości i ilości wyroków skazujących na karę bezwzględnego pozbawienia wolności.

Osobowość człowieka kształtuje jego zdolności adaptacyjne, a jej poszczególne wymiary i natężenie określonych cech pozwalają przewidywać zachowanie jednostki. Ma to duże znaczenie dla funkcjonowania takiej instytucji jak zakład

karny, zwłaszcza dla personelu więziennego: psychologów, wychowawców, którzy na co dzień obcują ze skazanymi. Znajomość ich cech dominujących, a także tego, w jaki sposób przystosowują się do środowiska więziennego jest niezwykle istotna. Może bowiem stanowić przesłankę do projektowania oddziaływań resocjalizacyjnych, pracy terapeutycznej, a także być predyktorem przyszłych zachowań skazanego. Mając świadomość tego, jak osadzony przystosowuje się do więzienia, personel zakładu karnego może w odpowiedni sposób wpłynąć na podwładnego, zahamować „niewłaściwą” adaptację lub podjąć odpowiednie kroki ku temu, by pomóc więźniowi odbyć karę pozbawienia wolności w najlepszy i najbardziej efektywny dla niego sposób (resocjalizacja penitencjarna). Oczywiście nie jest to łatwe zadanie i samo zbadanie więźnia baterią testów psychologicznych może być niewystarczające (zwłaszcza, że niektórzy z nich potrafią manipulować wrażeniem i nie są szczerzy). Należy wówczas uzupełnić stosowane metody badawcze o obserwację, a przede wszystkim rozmowę z więźniem, której w większości przypadków bardzo brakuje. W dalszym ciągu zbyt mało jest psychologów w zakładach karnych, w stosunku do ilości osadzonych tam osób. Problem ten zgłaszają więźniowie, którzy znajdując się w trudnej dla siebie sytuacji potrzebują wsparcia psychologicznego.

Innym aspektem, który wydaje się być istotny do rozważenia, z perspektywy omawianego zagadnienia, jest charakter samej adaptacji, a mianowicie to, który ze sposobów przystosowania do warunków izolacji więziennej jest dobry, a który zły i dla kogo. Biorąc pod uwagę personel więzienny, wydaje się, iż idealnym podwładnym dla nich byłby skazany, który wycofuje się (niski poziom neurotyzmu) lub zadawawia (wysoki poziom ugodowości). Niemniej jednak dla samego więźnia byłyby one najbardziej szkodliwe (biorąc pod uwagę kryterium interesu społecznego) lub też nawet jeśli chwilowo dawałyby poczucie względnego zadowolenia z egzystencji w zakładzie karnym, w perspektywie długoterminowej, mogłyby prowadzić do prizonizacji. Wówczas zarówno administracja więzienia jak i sam skazany, mieliby trudność w podjęciu działań na rzecz przywrócenia osadzonego społeczeństwu wolnościowemu.

Na podstawie uzyskanych wyników badań stwierdza się, iż cechy osobowości są istotnym elementem warunkującym przyjmowane przez osadzonych sposoby adaptacji do warunków izolacji więziennej, jednak z pewnością nie jedynym. Sama przestrzeń więzienna, panujące w niej reguły, ale i specyfika miejsca jakim jest zakład karny skłaniają do tego, by także w niej doszukiwać się zależności. Człowiek każdego dnia dokonuje wyboru swoich zachowań, wobec tego należy wziąć pod uwagę fakt, iż sposoby przystosowania do warunków inkarceracji mogą się zmieniać, przenikać, uzupełniać, łączyć. Ich rodzaje, na które wskazuje Erving Goffman (2011), mogą też nie wyczerpywać kategorii sposobów adaptacji i zostać uzupełnione o kolejne, nowe. Rzeczywistość więzienna zmienia się – odchodzi się od karzącej funkcji zakładu karnego na rzecz resocjalizacyjnej. Psycholodzy więzienni starają się też patrzeć na więźnia, nie przez pryzmat jego czynu, ale bycia

człowiekiem, który posiada zasoby, jakie należy wydobyć, a później pracować nad ich rozwinięciem. Co więcej, adaptacja jednostki do warunków więziennych nie musi być jednolita wobec wszystkich fragmentów rzeczywistości, które się na te warunki składają. Stąd też konieczne jest prowadzenie dalszych badań dotyczących adaptacji do warunków izolacji więziennej i jej uwarunkowań.

Abstract: Personality-related determinants in a process of inmate adjustment to correctional facility conditions

The purpose of this article is to introduce the research results concerning the significance of convicted person's personality traits in a process of adapting to prison conditions. This research was conducted among sixty men remained to the Białystok Correctional Facility using a psychological personality inventory, NEO-FFI (McCrae, Robert R., Costa, Paul T., *NEO Five-Factor Inventory*; Szczepaniak P., Śliwińska M., Strelau J., Zawadzki I., *Inwentarz osobowości Paula T. Costy Jr i Roberta R. McCrae*) and *Questionnaire Modele adaptacji skazanych do warunków więziennych* by D. Kanarek – Lizik. The results based on author's personal research indicate the evidence on the relationship between prisoner's personality traits and the process of adjustment to prison and correctional practises. The personality traits that constitute Five Factor Model (for example: extraversion, neuroticism, and agreeableness) correlate with respective adaptational levels. It implies that the measure of subordinate dimensions and inmate's individual features (personality factors) analysis may help predict the possible way of adjustment to incarceration. This is particularly important in the context of prison system formation, as well as in improving the institutional programming effectiveness.

Key words: adaptation, personality, prison isolation.

Bibliografia

- [1] Bałandynowicz A., 1995, *Probacja. Wychowanie do wolności*, Wydawnictwo Primum, Warszawa.
- [2] Bałandynowicz A., 2011, *Kryzys polskiego systemu penitencjarnego a próba jego reformowania z pozycji rewolucji, a nie stagnacji*, „Probacja” nr 2/2011.
- [3] Bőddeker I., Stemmler G., 2000, *Who responds how and when to anger? The assessment of actual anger response styles and their relation to personality*, “Cognition and Emotion”, 14(6).
- [4] Costa P. T., Mc Crae R. R., 2011, *The five-factor model, five-factor theory, and interpersonal psychology*, [w:] *Handbook of interpersonal psychology*, (red.) S. Strack, L. M. Horowitz, Guilford, New York.
- [5] Drake D.H., Darke S., Earle R., 2015, *Prison life, sociology of: recent perspectives from the United Kingdom*, [w:] *International encyclopedia of social and behavioral sciences*, (red.) J. Wright, Elsevier, Oxford.
- [6] Goffman E., 2009, *Człowiek w teatrze życia codziennego*, Aletheia, Warszawa.
- [7] Goffman E., 2011, *Instytucje totalne. O pacjentach szpitali psychiatrycznych i mieszkańcach innych instytucji totalnych*, GWP, Gdańsk.
- [8] Hołyst B., 1996, *Główne kierunki badań we współczesnej penitencjarystyce*, [w:] *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku*, (red.) B. Hołyst, S. Redo, CZSW, Kalisz.

- [9] Kanarek-Lizik D., 2013, *Modele adaptacji skazanych do warunków więziennych: wyniki badań własnych*, „Resocjalizacja Polska”, nr 4/2013
- [10] Kanarek – Lizik D., 2017, *Adaptacja skazanych do warunków więziennych w Polsce*, Wydawnictwo PWSZ, Włocławek.
- [11] Kjelsberg E., 2004, *The prevalence of emotional and behavioral problems in institutionalized childcare clients*, “Nordic Journal of Psychiatry” nr 58(4).
- [12] Konopczyński M., 2006, *Metody twórczej resocjalizacji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- [13] Mądrzycki T., 1996, *Osobowość jako system tworzący i realizujący plany*, GWP, Gdańsk.
- [14] McCrae R. R., Costa P. T., 2005, *Osobowość dorosłego człowieka. Perspektywa teorii pięcioczynnikowej*, Wydawnictwo WAM, Kraków.
- [15] Miszewski K., 2018, *Zabójcy w więzieniu Adaptacja więźniów długoterminowych do warunków izolacji*, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- [16] Moffitt T. E., 1993, *Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy*, “Psychological Review”, 100(4).
- [17] Niewiadomska I., 2004, *Opinie skazanych dotyczące kary pozbawienia wolności jako wskaźnik adaptacji do warunków izolacji penitencjarnej*, [w:] *Kara kryminalna. Analiza psychologiczno-prawna*, M. Kuć, I. Niewiadomska, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.
- [18] Oleś P. K., 2011, *Psychologia człowieka dorosłego*, PWN, Warszawa.
- [19] Paterline B. A., Orr D., 2016, *Adaptation to prison and inmate self-concept*, “Journal of Psychology and Behavioral Science”, 2016/ 2, t.4.
- [20] Pospiszyl K., 1998, *Resocjalizacja – teoretyczne podstawy oraz przykłady programów oddziaływań*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa.
- [21] Przybyliński S., 2012, *Więźniowie niebezpieczni. Ukryty świat penitencjarny*, Wydawnictwo Impuls, Kraków.
- [22] Radochoński M., 2009, *Osobowość antyspołeczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- [23] Roberts B. W., Del Vecchio W. F., 2000, *The rank-order consistency of personality traits from childhood to old age: A quantitative review of longitudinal studies*, “Psychological Bulletin” t. 126(1).
- [24] Tamir M. & Robinson M. D., 2004, *Knowing Good From Bad: The Paradox of Neuroticism, Negative Affect, and Evaluative Processing*, “Journal of Personality and Social Psychology”, 87(6).
- [25] Wałęcka – Matyja K., 2009, *Polimorficzny obraz struktury rodziny w świetle współczesnej literatury psychologicznej*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Psychologica” 2009(13).
- [26] Wolfgang M. E., 1961, *Quantitative analysis of adjustment to the prison community*, *Journal of Criminal Law, Criminology, Police Science*.
- [27] Wright M., Wright J., 1985, *Obraz własnej osoby a postrzeganie ludzi*, „Przegląd Psychologiczny” nr 3.
- [28] Zawadzki B., Strelau J., Szczepaniak P., Śliwińska M., 1998, *Inwentarz Osobowości NEO -FFI Costy i McCrae. Adaptacja polska. Podręcznik*, Pracownia Testów Psychologicznych PTP, Warszawa.